

W książce znalazły się także pewne braki czy niedoskonałości. Występuje czasem brak konsekwencji w pisowni nazw niektórych dokumentów soborowych czy papieskich (s. 5-7, 194, 195). Brak w wykazie skrótów niektórych dalszych propozycji występujących w bibliografii oraz przypisach (np. TPow, MEPR). Dobrze, że autor odpowiedzialnie wskazuje na najnowsze tłumaczenia prac N. Bierdiajewa opublikowane przez H. Paprockiego, które jednak ukazały się w ostatnim czasie, czego nie mógł – ze względów obiektywnych – uwzględnić w swoim studium (s. 26). Oczywiście, należy zauważyć, że autor wykorzystał jednak te teksty opublikowane już wcześniej w innych językach.

Prezentowane studium ma szansę wzbudzić zainteresowanie w wielu środowiskach historyków filozofii, teologów, „ekumenistów”, etyków, sowietologów oraz tych, którzy chcieliby lepiej rozumieć czym jest „idea rosyjska”, tym razem w obrazie N. Bierdiajewa. Wydaje się, że może ona być otwarta ku szerszym oraz głębszym badaniom poświęconym wielopłaszczyznowej problematyce myśli rosyjskiej. Ona pozostaje zaś niezwykle szerokim, wręcz niewyczerpanym bogactwem, które wymaga wielu dalszych poszukiwań i badań naukowych. Książka ks. dr. P. Przesmyckiego może tu także być pewną pomocą, tak treściową jak i metodologiczną.

Bp Andrzej Fr. Dziuba

Stefan Kardynał Wyszyński, *Droga życia*, Red. I. Czarcińska, M. Okońska i inni, Warszawa 2001, ss. 548.

Decyzją Parlamentu, a dokładniej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej rok 2001 został jednomyślnie ogłoszony Rokiem Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski. Była to niepowtarzalna i ważna decyzja najwyższej władzy ustawodawczej w Polsce, przyjęta przez aklamację i ciesząca się tak powszechną uznaniem oraz aprobatą. Więcej, cały rok 2001 ukazał wyraźnie i jednoznacznie, iż była to decyzja ze wszech miar słuszna, nawet oczekiwana społecznie. Było to szczególnie oddanie czci i szacunku wielkiemu mężowi stanu i Prymasowi Polski XX wieku. Dowodami tego stały się m.in. wyjątkowo liczne publikacje, sympozja, pielgrzymki, kongresy, konkursy, wystawy, programy artystyczne poświęcone życiu i działalności kard. S. Wyszyńskiego.

Całość treściowa prezentowanej, wręcz monumentalnej książki, która ma charakter swoistego opracowania albumowego, składa się z dwunastu szerokich rozdziałów, które są twórczym oraz systematycznym odzwierciedleniem bogatej chronologii drogi życiowej, myśli oraz zwłaszcza posługi pasterskiej kard. S. Wyszyńskiego. Szczególnie ważna jest tutaj posługa prymasowska, która rozeznała wyjątkowo znamiona tej niepowtarzalnej funkcji w Kościele

w Polsce, a w pewnym sensie i w narodzie. Wszystkie te treści poprzedza faksymile specjalnego listy kard. J. Glempa, Prymasa Polski (s. 7) i wybrane słowa Ojca św. Jan Pawła II odnoszące się do niego (s. 8). Natomiast dzieło zamyka interesujący spis treści (s. 546-547) oraz schematyczny wykaz bibliograficzny, a raczej wskazań dzieł, z których zaczerpnięto przywoływane teksty (s. 548).

Warto zauważyć, że każdy z rozdziałów książki, po schematycznym tytule zawiera interesującą fotografię krajobrazową, aktualizującą w danym czasie zdjęcie środowiska Kardynała, właśnie z omawianego okresu oraz krótką notę o podstawowych elementach charakterystycznych dla *curriculum vitae* odnoszącego się do danego okresu jego życia. Następnie podane zostały bardziej szczegółowe materiały tekstowe oraz graficzne prezentujące schematycznie omawiany okres. To zwłaszcza przywołanie oryginalnych tekstów Prymasa Tysiąclecia, które mówią o jego wielu twórczych elementach biograficznych i szeroko pojętej działalności, zwłaszcza prymasowskiej. Dla pewnej i bardziej kompleksowej organizacji poszczególnych rozdziałów zostały one podzielone na dodatkowe dwie, a maksymalnie sześć bardziej szczegółowych bloków chronologicznych. Np. w rozdziale pierwszym: 1. Dzieciństwo i lata szkolne; 2. Seminarium; 3. Święcenia kapłańskie.

Faktycznie, zwłaszcza w sensie treściowym, książka ta jest zasadniczo oryginalnym dziełem autobiograficznym samego kard. S. Wyszyńskiego. Zatem jej podstawowa treść, która tu się szczególnie liczy i jest bardzo cenna, napisana została przez samego Prymasa Tysiąclecia. Mówiąc bardziej precyzyjnie, trzeba jednak przede wszystkim zauważyć, iż zazwyczaj były to słowa wygłoszone, wypowiedane czy przepowiedane przy różnych okazjach oraz do różnych środowisk, a następnie dopiero później autoryzowane w ramach przygotowań do dokumentacji archiwalnej czy przewidywanego druku. Zatem publikacja „Droga życia” staje przede wszystkim w znaczącym bogactwie niezwykłych słów samego jej uczestnika, tj. kard. S. Wyszyńskiego, i tu dobranych z wielkim znawstwem oraz kompetencjami, wręcz pieczołowitością naukową jak i pewnym smakiem artystycznym. To jest szczególnie ważne. Ostatecznie wszystkie te elementy czynią książkę bardziej otwartą i twórczą ku różnorodnym adresatom oraz środowiskom.

Warto tu dodać jeszcze, w sensie pozytywnym, iż wiele tekstów, które zostały zaprezentowane w omawianej publikacji, było dotąd mało znane, a niektóre wręcz ukazują się po raz pierwszy i stąd jest bardzo cennym ich przypomnienie i ich publiczne udostępnienie szerokim kręgom odbiorców. Ubogaci to bowiem znacznie dotychczasowy obraz przesłania Prymasa Tysiąclecia oraz także wiele elementów jego życia i pracy. Oczywiście szczególnie znane i wręcz cenione twórczo były zwłaszcza teksty wielokrotnie już wcześniej udostępniane i wydane drukiem, w różnych publikacjach książkowych oraz innych opracowaniach. Niestety większość zachowanego oficjalnie nauczania kard. S. Wyszyńskiego pozostaje jednak nadal tylko w maszynopisie,

zwłaszcza w słynnym, wielotomowym „Zbiorze kazań”, przechowywanym w Instytucie Prymasowskim w Warszawie.

Tak liczne autentyczne i wyjątkowo czytelne wypowiedzi Prymasa Tysiąclecia stanowią ważną i wręcz podstawową pomoc naukową w analizie, nie tylko wizji jego drogi życiowej, jego postępowania, ale przede wszystkim jego nauczania i całej linii duszpasterskiej, której jako Prymas Polski przewodził przez ponad 30 lat. Trzeba pamiętać, że wiele przytoczonych tu tekstów Prymasa Wyszyńskiego pozwala pełniej zrozumieć podejmowane wówczas, w konkretnym czasie i okolicznościach decyzje, czasem może wówczas kontrowersyjne i mało zrozumiałe, a jednak ostatecznie słuszne i wręcz opatrnościowe.

Trzeba pamiętać, że w całej „drodze życia” widać ogromny patriotyzm, miłość Ojczyzny – nie w sensie nacjonalizmu czy nacjonalistycznym – oraz bardzo czytelne i ważne twórczo znaki świadectwa głębokiej chrześcijańskiej wiary, która rozeznaje jej znaki w świecie. Nie można tu także oczywiście pominąć wyjątkowo licznych elementów maryjnych czy mariologicznych całego przepowiadania Prymasa Tysiąclecia. W polskiej rzeczywistości, jak to pokazuje m.in. kard. S. Wyszyński, wszystkie czynniki te szły zawsze w parze i nigdy nie były sobie przeciwstawne, wręcz wspomagały się wzajemnie i były ostatecznie praktycznie dla siebie wzajemnie twórcze.

Wyjątkowo ważnym elementem uzupełniającym oraz dopowiadającym, zwłaszcza w tego typu publikacjach, jest bardzo bogaty i zróżnicowany, choć czasem może nawet kontrowersyjny, materiał ilustracyjny. To wiele, a może wielość fotografii, które ukazują się po raz pierwszy i przemawiają zawartym w nich przesłaniem, które nadal – ku zaskoczeniu wielu – jest w pełni żywe i aktualne, podobnie jak słowa i życie Prymasa Tysiąclecia. W obrazach tych, w ich konkretnych wyrazach, liczne treści konkretnych słów kard. S. Wyszyńskiego stają się jeszcze bardziej zrozumiałe i wręcz ostatecznie nabierają dodatkowego autentyzmu oraz uroku miejsca, ludzi i czasu. Wydaje się, że to wyjątkowo pozytywne i twórcze spotkanie słowa i obrazu, skoncentrowanych na osobie Prymasa Polski, na jego życiu i działalności.

Warto tu dodać, iż większość fotografii publikowanych w omawianym albumie, pochodzi ze zbiorów osób szczególnie bliskich kard. S. Wyszyńskiemu, jego przyjaciół, a może i więcej. Zatem, tylko im pozwalał czy wręcz skromniej akceptował utrwalenie, tak wielu wyjątkowych momentów swej „drogi życiowej”, niesionego powołania prymasowskiego i całej rzeczywistości powołania. Zatem dobrze, że autorzy w końcu zdecydowali się je udostępnić szerszemu gronu zainteresowanych, zapewne z pewnym zakłopotaniem czy wątpliwościami. To ostatecznie znaczący i ważny dar, tak dla pamięci o Prymasie Tysiąclecia jak i o sprawach Kościoła oraz Narodu.

Ciekawym, wręcz romantycznym materiałem, który jawi się w początkach każdego rozdziału, są fotografie Agnieszki i Włodka Bilińskich, którzy skon-

centrowali się zwłaszcza na znanych im krajobrazach polskich. Widzieli je swoim rozeznaniem. Ta żywość i inaczej pojęta żywotność proponowanych fotografii czyni przeżywane osobowo doświadczenie lektury poszczególnych tekstów jeszcze bardziej autentycznym i bliskim doskonałej osobowo. Te kolorowe fotografie, tak ich mało, czynią jeszcze bardziej żywym oraz autentycznym trwające nadal życie Prymasa Tysiąclecia, tak w jego wyrazie życia fizycznego, przepowiadania, zachowanych słów jak i szczególnie wytrwale niesionego świadectwa wiary, którego szczytem było uwięzienie i odosobnienie.

Nie ulega wątpliwości, że prezentowane opracowanie jest monumentalnym dziełem, godnym życia i dzieła Prymasa Tysiąclecia, chyba pierwszym tego typu w naszych dziejach. Oczywiście było wcześniej wiele innych publikacji, ale nie miały one takiego charakteru. Tutaj całość kompozycyjna stanowi interesującą i niekonwencjonalną propozycję, na dużym poziomie graficznym i edytorskim. Wydaje się, iż publikację tę można z powodzeniem wręcz zaliczyć do wydań artystycznych, m.in. właśnie dlatego, że autorem tekstu wprowadzającego oraz innych jest sam Prymas Tysiąclecia większość zdjęć pochodzi od ludzi szerokiego serca, miłujący piękno i dobro, wrażliwych na człowieka i świat. Chodzi tu ostatecznie o ludzi bliskich sercem kard. S. Wyszyńskiemu. Można się z tej książki uczyć takich właśnie cech oraz wartości i uczuć przyjaźni, bliskości, tak potrzebnych ostatecznie każdej osobie jak i społecznie całej ludzkości.

Szczególne słowa wdzięczności należą się najpierw samej redakcji prezentowanego opracowania. Ważnym i bardzo cennym jest tu przede wszystkim sam pomysł takiej właśnie publikacji, a następnie jego konsekwentna realizacja, która z pewnością nie była łatwa, w polskiej rzeczywistości edytorsko-wydawniczej. Wydaje się, że sama redakcja w swych staraniach była tutaj wręcz zdeterminowana twórczo, i ostatecznie dzięki niej opublikowana została omawiana praca.

Można sądzić, że prezentowany album „Droga życia” wzbudzi jeszcze szersze i bardziej pogłębione zainteresowanie osobą i działalnością Prymasa Tysiąclecia. Jest on przecież w konsekwencji znaczącym wkładem w kształtowanie oraz wychowywanie postaw obywatelskich i patriotycznych w Polsce wielu młodych ludzi, opartych m.in. na trwałych wartościach europejskich oraz bogactwie naszej historii. Nie można tu pominąć także jego pozytywnie i twórczo stymulującej funkcji wobec Polski Polonii oraz wszystkich Rodaków żyjących poza granicami kraju.

Więcej, prezentowany album może być znakomitym darem, prezentem czy pamiątką przy różnych okazjach, nie tylko religijnych czy chrześcijańskich zaofiarowanym, bardziej otwartym ku poznaniu dziejów chrześcijaństwa w Polsce. To ważne przypomnienie oraz jednocześnie wzbogacenie wielu aktualnych funkcji chrześcijańskiego świadectwa życia, które znaczone są konkretnymi postawami ludzkimi.

Wydaje się zatem, że wydawnictwo to winno znaleźć się w wielu ważniejszych bibliotekach, różnych instytucjach kulturalnych, a nawet w domach zakonnych i prywatnych, jako znakomita pomoc w studium naszej najnowszej historii, tak w wymiarze świeckim jak i chrześcijańskim. Być może – w tym kontekście – wielu zechce sięgnąć po tę publikację z racji osobistych relacji czy kontaktów z kard. Stefanem Wyszyńskim, Prymasem Polski oraz innymi przedstawicielami Kościoła w Polsce. Wydawnictwo to to faktycznie twórcza szansa bardzo aktualnego uczenia się historii nieograniczonej różnymi przesłankami ideologicznymi czy innymi.

Bp Andrzej Fr. Dziuba

Adriano Garuti, *Il mistero della Chiesa Manuale di ecclesiologia, Bibliotheca – Manualia 3, Biblioteca Pontificio Ateneo Antonianum, Roma 2004, ss. 468*

Wydaje się powszechną opinią, że wiek XX jest wiekiem Kościoła. Głównie za sprawą Soboru Watykańskiego II temat Kościoła stał się wiodącym w poszukiwaniach teologicznych i ich pastoralnych zastosowaniach. *Vaticanum II* jest bez wątpienia największym wydarzeniem w życiu Kościoła w minionym stuleciu a zastosowanie jego nauki zdaje się być wyzwaniem na czas obecny. Już na etapie przygotowawczym Soboru, a później w trakcie jego obrad widać wyraźnie eklezjologiczny charakter ostatniego Soboru. Głównym zadaniem, jakie postawił sobie Sobór, była odpowiedź na pytanie: *Ecclesia, quid dicis de teipsa?*, a następnie odpowiedzenie na szereg pytań jakie stawia współczesny człowiek Kościołowi.

Możemy powiedzieć, że prace soborowe zasadniczo przebiegały na płaszczyźnie refleksji nad Kościołem od wewnątrz, a więc świadomość Kościoła i od zewnątrz, tj. jego dialog ze światem. Sobór Watykański II, sięgając do Objawienia i Tradycji, jak również wcześniejszego nauczania Magisterium, dał wykład nauki o Kościele i jego relacji ze światem. Bogactwo pytań i teologicznych sugestii znalazło swoje odpowiedzi w nauczaniu *Vaticanum II*. Trzeba podkreślić, że wszystkie dokumenty Soboru są ze sobą logicznie powiązane w temacie centralnym, jakim jest pytanie o Kościół. Dlatego dokumentem centralnym jest Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, która jawi się jako odpowiedź na pytanie o Kościół, zaś jej przełożeniem pastoralnym jest Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Konstytucja dogmatyczna *Lumen gentium* jest tym dokumentem centralnym, soborowego nauczania, w którym każdy inny dokument Soboru odnajduje swój punkt odniesienia i jest z nim powiązany, można zaryzykować